

Türk Romanında Kentsel Mekânlar ve Toplumsal Değişme İlişğine Kısa Bir Bakış

Köksal Alver¹

İstanbul Üniversitesi

Öz: Roman ve kent ilişkisi, romanın ağırlıklı bir şekilde kentsel hayata ilgi duymasından dolayı hayli derindir. Romanın doğuşunda kent hayatının ve kentsel toplumsal süreçlerin etkili olduğu görüşü yaygındır. Bireysellik, burjuvazi, modernite, kentleşme, modernleşme kavramları yeni bir edebi tür olarak romanın doğuşuyla birlikte farklı bir bağlamda zikredilir. Dolayısıyla romandan söz etmek bir anlamda kentten ve kent ilişkilerinden bahsetmek demektir. Kent, romanın bitmez tükenmez bir kaynağıdır. Kentsel mekânı ve kent insanının tüm hâllerini ayrıntılı bir şekilde anlatan roman dünyası, kentin sosyolojik analizine dönük bir işlevi de yerine getirmektedir. Kentteki hayatları anlatan roman, toplumsal yapının ve toplumsal değişmenin değişik yönlerini ve yönelimlerini açığa çıkaran temel bir kaynak hâline gelmektedir. Bu anlamda roman okumanın toplumsal hayata tanıklık etmek olduğu söylenebilir. Toplumsal hayatın bir başka tanıklığı olan sosyoloji, roman dünyasında öne çıkan hayatlardan kimi örnekler alıp analizini güçlendirebilir. Dolayısıyla önündeki devasa kaynağı toplum çözümlemesinde kullanabilir.

Anahtar Kelimeler: modernleşme • edebiyat sosyolojisi • roman kent • Türk romanı • kent kültürü

1 Köksal Alver (Prof. Dr.), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul.
Eposta: koks.alver@istanbul.edu.tr

Atıf: Alver, K. (2019). Türk romanında kentsel mekânlar ve toplumsal değişme ilişkisine kısa bir bakış. *Toplumsal Değişim*, 1, 121–139.

Roman ve kent ilişkisi, romanın ağırlıklı bir şekilde kentsel hayata ilgi duymasından dolayı hayli derindir. Romanın doğuşunda kent hayatının ve kentsel toplumsal süreçlerin etkili olduğu görüşü yaygındır. Bireysellik, burjuvazi, modernite, kentleşme, modernleşme kavramları yeni bir edebi tür olarak romanın doğuşuyla birlikte farklı bir bağlamda zikredilir. Dolayısıyla romandan söz etmek bir anlamda kent ve kent ilişkilerinden bahsetmek demektir. Elbette kent dışındaki hayatların da romanlaştırılması söz konusudur. Ancak romanın yüzü genelde kente dönüktür. Çünkü kent, “yaşamı uzamsal zenginliği ve farklılığıyla, sunduğu ya da sunabileceğine inanılan maddi-manevi fırsatlarıyla, her türlü bireysel fantazmayı beslemeye uygun kozmopolit yapısıyla, her zaman için siyasal ve sanatsal imgelemin besleyicisi olmuştur” (Oktay, 2002, s. 10).

Kent hayatının zenginliği, farklılığı, tek örnek olmayı yıkan bin bir türlü hli, romancıya değişik hikyeler armağan eder. Romancı, modern hayatın keşmekeşini, debdebesini ancak kentte izleyebileceğini fark eder. Değişik dünyaları, hayatları, hlleri yeni bir dünya olan romanda anlatmayı dener. Böylece romanla topluma ve kente ayna tutmaya çalışır. Her ne sebeple olursa olsun kentin romancıyı bir mıknaıtıs gibi çektiği aşıkardır. Kent romancının mecburi istikameti olur.

Kent ve roman ilişkisi kentlilik davranışını ve kentsel hayat biçimlerini kapsar. Kent hlleri romana an be an yansır. Bir yaşam alanı ve hayat tarzı özelliğiyle kent, insanı etkiler, onu belirler, biçimlendirir. Değişik toplumsal tabakalara mensup insanların farklı hayatları, zenginlik-yoksulluk düzlemleri, yalnızlıklar, trajediler, toplumsal çatışma, uzlaşma ve çelişkiler, kalabalıklar, özgürlükler, parasal ilişkiler gibi kent insanını kayıttayan pek çok husus, romanın hikâye tabanına önemli katkılar sağlar. Hayatın farklı yüzlerini yansıtan bir “tablo” olan kent (Hills, 2002, s. 251), insan hallerinin gözlenmesinde ana mekân hâline gelir.

Roman Karakteri Kent

Roman dünyası, denebilir ki, kenti kendisine sahne olarak seçip kenti ve kent insanını resmetmek ister. Kenti çok yönlü bir şekilde anlatan roman, ilkin kenti bir karakter olarak sunar. Bir tür “roman kentler”in varlığından söz edilir böylece. Kent, romanın kahramanı hâline gelir, anlatılan bizzat kentin kendisidir (Turan, 1996, s. 216).

Romanın kahramanı olan kent, bir mekân olmaktan öte bir metafora dönüşür. Kent, romanda daha çok belli sıfatları yüklenen, belli imajlarla resmedilen hayatlara karşılık gelmektedir. Kanlı canlı bir varlıktan söz edilir gibi anlatılır kentler. Tıpkı insan gibi, insanın kimi hâllerini kuşanmış bir şekilde anlatılır o kentler. Bir sahne değildir burada kent, doğrudan karakterdir, aktördür, hikâyesi olandır. Bütün bir roman dünyası, bu tür anlatımlarla kendini süsler, bezer. Kent, karaktere yahut tipe dönüşür. Konuşan, kentten başkası değildir. Sennett’e göre (1999, s. 216) bu şekilde davranan

romancının amacı bir ayna tutmak, bu ayna ile gerçekte kentlinin hâllerini anlatmaktır. Çünkü “bu sihirli aynayı sosyal gerçeklere tutmanın bir yolu, mekânları karakterlere dönüştürmektir.” Kent; imajların, simgelerin, sembollerin görünen yüzüdür. Zenginlik, yoksulluk, hastalık, sağlık, iyilik, kötülük, soğukluk, sıcaklık gibi temel insani durumları ve karşıtlıkları sergiler. Bir insanlık durumuna denk düşer burada kent. Kimi zaman da renkle, iklim özellikleriyle bir şeyleri sembolize ettiğine tanık olunur. Gridir kent yahut mavi. Kırmızıdır rengi bir kentin, bir diğeri sarı. Sislidir bir kent, diğeri yağmurlu yahut güneşli. Her bir durum aslında o kentin dolayısıyla kent insanlarının ruh durumuna karşılık gelir.

İstanbul, bir mekândan, bir kentten daha öte bir aktördür. İstanbul; *Huzur*, *Fatih-Harbiye* gibi romanların bir karakteridir. Abdülhak Şinasi'nin eserlerinin ise adeta ruhudur İstanbul. Sanki anlatılmak istenen İstanbul'dan başkası değildir. Yakup Kadri, *Ankara*'sında yeni başkenti semt semt, bölge bölge anlatmaktan geri durmaz. Eski Ankara ile yeni Ankara arasındaki geçiş yahut gerilim gözler önüne serilir. Sevgi Soysal da *Yenişehirde Bir Öğle Vakti* adlı romanında gene Ankara'yı karakter olarak okurun karşısına çıkarır. Dünya roman tarihinde ise Andrey Beliy Petersburg'u, Robert Musil Viyana'yı, Alfred Döblin Berlin'i birer “roman kent” olarak edebiyat dünyasına kazandırır.

Semtler ve Mahalleler

Roman ve kent ilişkisinde öne çıkan bir başka durum, kent mekânları ile insan hâllerinin ilişkisidir. Vazgeçilmez bir unsur olarak mekân, kent anlatısının boyutlarını belirler. Kentin coğrafi konumu, çevre ve doğal özellikleri hikâyenin akışında öne çıkarılan mekânlardır. Bunun yanında bir yaşam alanı olarak kent mekânları, hikâyeyi güçlendirecek şekilde anlatılır. Dolayısıyla mekân, hikâyenin gücü olur. Kent düzleminde öne çıkan neredeyse tüm mekânlar, hikâyeye katılmaktadır. Evler, dini mekânlar, hastaneler, garlar, otogarlar, kahvehaneler, eğlence yerleri, pastaneler, dükkânlar, alışveriş merkezleri, yerleşim yerleri; mahalle, sokak ve caddeler, romanın adeta okuru dolaştırdığı birer sahne olur. Roman hem mekânların tasvirini gerçekleştirir, hem de mekân-insan-toplum bağlantısını kurar. Mekânın insan ve toplumdan bağımsız bir unsur olmadığını anlatan roman, böylece kent mekânları ile kent yaşamı arasındaki ince ilişkiyi gözler önüne serer.

Roman, kent anlatısını semtler ve mahalleler üzerinden gerçekleştirir. Özellikle bir semt anlatısı yahut iki semtin karşılaştırılması hayli dikkat çekici bir husustur. Bu durumda semte belli bir kültürel doku ve kimlik atfeden romanlar, o semtle insanlar arasında doğrudan bağ kurmayı dener. Her semtin kendine özgü hayat tarzı, bakış açısı, ürettiği kültür ve dolayısıyla kendi insanına hissettirmeden aşladığı bir kimliği vardır. Tıpkı kent gibi semt de bu durumda bir simge özelliği kazanmaktadır. Semt çağrışımlarıyla tanınmaktadır. Semt aynı zamanda kentteki mekânsal ayrışmanın ve

farklılaşmanın tipik görünümlelerinden biri olarak da romanın ilgisini çekmektedir. Kent insanının ayrışmasını kimi mahalleler ve semtler temsil edebilmektedir.

Fatih-Harbiye'de İstanbul'un değişik semtlerinin ayrıntılı bir şekilde mukayesesi yapılır. Özellikle Fatih semti ile Beyoğlu arasındaki mukayesede semtin genel yapısı, insanları, sosyal ilişkileri, mekânları değerlendirilir. Buna göre Fatih, meydanda yer alan kahvehaneler, dükkânlar, lokantalar, dükkânların önünde oturup gelip geçene bakan insanlar ve dükkânların perişan hali ile tasvir edilir. Karşısında yer alan Beyoğlu ise zevk sahibi insanların mekânı olarak betimlenir. Burada dükkânlar ve vitrinler adeta çiçek gibidir. İnsan bakımlı bir bahçede geziyormuş gibidir. İnsanlar da Fatih'te olduğu gibi dönüp kimseye bakmamaktadır. Yürümesini, konuşmasını, giyinmesini bilen bir ahali vardır. Yazar, Fatih sokakları ile Beyoğlu sokaklarını kıyaslarken bir de iki hayvanı sembol olarak kullanır. Buna göre Fatih'te kediler, Beyoğlu'nda ise köpekler ortalığı kaplar. Bu doğrudan semtte yaşayan insanların ruh hâlini ve toplumsal ilişkilerini gösterir. Kedi; rahatına düşkün, yiyeceğini başkalarından elde eden, uyuşuk bir hayvandır. Sanki Doğu'yu temsil eden Fatih semtini ifade etmektedir. Köpek ise asil, yarayışlı ve çalışkandır. Batı'yu temsil eden Beyoğlu muhitinin fazlasıyla köpek barındırmasının nedeni budur.

İstanbul'un başka semtleri de romanın dilinde tutkuyla, tekrar tekrar ama başka bir tatla anlatılır. Romanlar, İstanbul'u bir baştan bir başa semt semt, mahalle mahalle ve hatta sokak sokak arşınlar. Böylece başka başka İstanbul'lar çıkar meydana. Her birinde gene İstanbul vardır kuşkusuz ama önce o semt yahut mahalle. O semtin yahut mahallenin başka bir yerle değiştirilmez havası, ruhu, yaşama takılma biçimleri. Örneğin Çamlıca ve Beyoğlu öteden beri Türk romanının coğrafyasında önemli birer aktör-semt olarak görünürler. Her iki semt de Türk romanının erken dönemlerinden itibaren özellikle temsil ettikleri değerler ve hayat tarzıyla dikkat çeker. Namık Kemal, *İntibah*'ta "İstanbul denen güzellikler topluluğunun bütün güzel manzaralarını bir bakışta görebileceğimiz tek yer varsa o da Çamlıca'dır. Boğaziçi'nde hangi büyük orman veya küçük körfez vardık ki, Çamlıca'dan görülmesin? İstanbul'un Beyoğlu gibi, Galata gibi, Babiâli civarları gibi, Bayazıt gibi hangi bayındır tarafı vardır ki, Çamlıca'nın bakışlarından kendini saklayabilsin" der. Aynı hissiyat Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinde de görülür. Yazar, *Çamlıca'daki Eniştemiz* adlı eserinde Çamlıca'yı damar damar anlatır. Çamlıca eşsiz güzellikleri ve havasıyla emsalsizdir. Çamlıca bir semboldür; Osmanlı'nın ihtişamı ve debdebesi, âşıkların mekânı, "aşk hatıralı ve şürlü, güzel ve biraz baş döndürücü bir semt"tir. Bunun dışında Şişli, Nişantaşı (*Cevdet Bey ve Oğulları*), Moda, Kadıköy (*Kadıköyü'nün Romani*), Üsküdar, Bakırköy (*Makriköy'e Dönüş*) gibi pek çok semt de roman dünyasında yer bulmaktadır.

Yakup Kadri'nin *Ankara* romanı belirgin bir şekilde eski Ankara ile yeni Ankara arasındaki farkı vurgulayarak bir tür semt anlatısı gerçekleştirir. Eski Ankara mahalleleri ile yeni ortaya çıkan burjuvanın kendine mesken tuttuğu bir semt olan Yenişehir ara-

sında önemli farklar vardır. Kent bir anlamda bölünmekte ve ayrışmaktadır. Mekânsal ayrışma ile birlikte toplumsal pratikler de değişmektedir. Aynı şehir ve hatta yakın iki mahalle arasında farklı iki hayat tarzı hüküm sürmeye başlamaktadır (2000, s. 145). Bir yanı “kerpiç evler” temsil ederken öteki yakayı “beton apartmanlar” simgelemektedir. Yeni Ankara baş döndürücü bir şekilde gelişirken beraberinde yeni hayat tarzları da gelmektedir. Ancak eski mahalleler, bir mahalle havası ve ruhu içinde capcanlı, cıvıl cıvıl iken yeni semtler “buzdan şehir maketi”ni andırmaktadır. “Yenişehir’deki evler, bahçe duvarlarıyla çevrilmiş, egoizm yuvasıdır sanki. Burada ne cemaat ne de mahalle hayatı tesis edilebilmiştir. Her aile kendi fildişi kulesi içine çekilmiştir. Bu yüzden, Yenişehir, daimi bir sessizlik ve ıssızlık içindedir... Burada herkes o kadar kendi içine, kendi kabuğuna çekilmiştir ki, ne bu evin ıstırabından öbür evin, ne bu ailenin şevk ve saadetinden öbür ailenin haberi vardır.” (2000, s. 155).

Cumhuriyet sonrası Ankara’sını yeni bir yüzü olan Yenişehir’in ortaya koyduğu farklılık ve yenilik, başka romancıların da dikkatini çeker. Sevgi Soysal, *Yenişehir-de Bir Öğle Vakti* adlı eserinde, roman-kent kavşağında Yenişehir’in apartmanlaşan hayatını anlatır. Kent ayrışırken yeni hayat tarzları ve kimlikler ortaya çıkmaktadır. Yeni mekânlar, yeni pratiklere ve anlamlara yol açmaktadır.

Evler

Semt ve mahalle ile birlikte daha mikro bir yaşam alanı olan eve yönelen roman, evi başlı başına bir dünya olarak resmeder. Roman, eve özel bir önem verir. Bunun başlıca nedeni evin değişen toplumu yansıtan en yalın mekân oluşudur. Bu yüzden “Türk romanında ev, 19. yüzyılın ortalarından itibaren hızlanarak yayılan batılılaşma eksenli değişim süreçlerini yansıtan önemli bir unsur olarak dikkati çekmektedir. Buna göre konak/köşk/yalıdan ve evlerden, apartmanlara, pansiyonlara ve nihayet gecekondulara kadar gelen bu süreçte toplumun bütün kültürel ve ekonomik kırılma noktalarını belirlemek mümkündür” (Elçi, 2003, s. 21). Kenti saran apartmanlar, konaklar, villalar, gecekondular, köşkler, yalılar, müstakil evler, güvenli siteler bir anlamda yaşam tarzlarındaki farklılığa işaret etmektedir. Her bir mekân kendine özgü bir yaşam tarzı ve kültürün oluşmasına yol açmaktadır. Yaşanılan mekân, hayatı belirlemektedir; dolayısıyla mekân hayata ilişkin ipuçları taşımaktadır.

Ev türleri/tipleri kadar ev dizaynı da roman dünyası açısından kayda değerdir. Sadece evin dışına yani türüne değil aynı zamanda evin içine yani eşyalarına ve hayat tarzına da büyük önem veren roman, eşya ile hayat tarzı arasındaki kopmaz bağı dikkatlere sunar. Buna paralel bir şekilde evin kentin hangi bölgesinde, semtinde, mahallesinde konumlandığı da ayrıca önemli bir not olarak kaydedilir. Ev eşyası gibi evin konumu da kullanım değerinin ötesinde bir gösterge hâlini alır. Birçok roman eşyaya farklı nitelikler yükleyen kahramanların eşya ile ilişkisine dikkat çeker. *Üç İstanbul* romanında söz konusu eşya ve lüks düşkünlüğü belirgin bir şekilde yer bulur.

Türk romanında üç tür evin çok yoğun bir şekilde yer bulduğu görülür. Konak (Aynı toplumsal tabakalara hitap ettiği için köşk ve yalıyı da bu türe dâhil etmek yerinde olur.), apartman ve gecekondü, Türk toplumunun geçirdiği dönüşüm sürecinin ev bahsini oluşturması açısından öne çıkarlar.

Konak, romanların çok sık işlediği mekânların başında gelmektedir. *Üç İstanbul, Kiralık Konak, Aşk-ı Memnu, Sinekli Bakkal, Sultan Hamid Düşerken, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Mahur Beste* ve daha pek çok roman, konaktaki ve yalılardaki hayatların tüm yönlerini ele alır. Konak, büyüklük, genişlik ve zenginlikle eşdeğerdedir. Toplumun üst sınıfının evidir. Zenginler, paşalar, âlimler, bürokratlar konaklarda ikamet eder. Geniş aileyi çağırır. Aile dışında da hizmetçiler, dadılar, mürebbiyelerden oluşan sakinleri vardır. Zenginliğin çeşitli biçimlerde ve düzeyde sergilendiği bir mekândır da. Lüks eşya tutkusu, gösterişçi tüketim, şatafatlı ve zengin sofralar, derin mevzuların konuşulduğu toplantılar ve sohbetler gibi vazgeçilmez ritüellerle biçimlenen bir ev olan konak çoğu zaman da bir metafor olarak anlatılır. Bir iktidar ve güç merkezi gibi işlev gören konak aynı zamanda belli bir hayat tarzının, medeniyet algısının mekâna yansıyan resmi olarak da kabul edilir.

Cevdet Bey ve Oğulları'nda muhitini değiştirmenin gerekli olduğunu aksi takdirde işinde başarılı olamayacağını düşünen Cevdet Bey, dükkânı gibi evini de değiştirir. Bir süre Vefa'da yaşar ancak daha sonra modernleşmeyle birlikte zengin ve üst tabakadan insanların ilgisini çekmeye başlayan yeni semtlerden Nişantaşı'nda kâğıt konak satın alır ve evliliğinden itibaren buradaki konağında hayat sürer. Nişantaşı gibi sembolik öneme sahip bir semti seçmesi manidardır. Hem konak hayatı sürmeye (hizmetçiler, dadılar, büyük aile, konuklar) hem de Batılılaşmış/modernleşmiş ilişkiler ağına dâhil olmaya özen gösterir böylece.

Türk toplumunda geleneksel ev tipinin yerine ikame edilen apartman, toplumsal değişimin mekâna yansımalarından ve göstergelerinden biridir. Apartman yeni bir evdir ama aynı zamanda yeni bir hayat tarzının da simgesidir. "Konak nasıl II. Abdülhamid'le birlikte iktidardan çekilen Osmanlı bürokrat aristokrasisinin mekânı ise, apartman da II. Meşrutiyet'ten sonra yönetimin desteğiyle gelişen Türk burjuvazisinin mekânıdır." (Elçi, 2003, s. 159). Bu süreçte oluşan apartmanlaşma genelde romancılar tarafından eleştirilir ve haksız kazancın, çıkar ilişkilerinin yahut iktidar gücünün eve yansması şeklinde değerlendirilir. Apartmanlar büyük bir özentinin ve Batılılaşma düşüncesinin yanı sıra oluşmaya başlar. Yeni burjuvazi ve bürokrasi, Şişli ve Harbiye gibi semtlerde yeni hayat tarzlarına geçişi apartmanda yaşayarak gösterirler.

Apartman olgusu bu açıdan toplumun büyük dönüşümüne işarettir. Apartmanlaşma olgusunun iki önemli uzantısı söz konusudur. Apartman bir anlamda statü sembolü olmuş yeni zenginlerin, burjuvaların geleneksel mahalle hayatından uzaklaşıp yeni bir hayata adım atma süreçlerine denk düşer. Bir apartman yaptırmak yahut apartman

dairesinde oturmak, bir ayrıcalık olarak kabul edilir. Ahşap evlerle çevrili mahallenin dışında daha dayanıklı, görkemli ve vakur olan bu yapılar, sakinlerine de aynı duyguları aşılar. Böylece apartmanlar ilk dönemlerde zenginliğin sembolü olur (Türkeş, 2005, s. 49). Mahallesinden ayrılan zenginler gözde semtlerde apartman dikmeyi bir statü meselesi olarak görür. Toplumun apartman olgusuna bakış açısını da söz konusu sembol olma özelliği belirler.

Apartmentın bir diğer yönü ise sanayileşme ile birlikte kentte yoğunlaşan nüfusun barınma sorunu ile birlikte gündeme gelmiş olmasıdır. Bu büyük nüfusun barınması için toplu konutların, sıra evlerin, apartmanların yapılması gerekli görülür. Bu süreçte apartman ile diğer ev modelleri arasında zıtlıklar olmasına rağmen, ilk dönemlerdeki kadar statü sembolü olarak görülmez. Artık toplumun büyük bir çoğunluğu apartmanlarda oturmaktadır. Öncelikle barınma sorununa ilişkin bir çözüm yolu olarak ortaya çıkan apartmanlar, kendisi ile birlikte yeni bir yaşam tarzını da beraberinde getirir.

Mahşer'de Peyami Safa, çıkar ilişkileri sonucunda iktidarın gücüne yaslanıp zenginleşen kimi tiplerin apartmanlardaki hayatlarını hikâyeye eder. Apartman boğucu bir atmosferdir; hem mekân özelliği ile hem de ona hâkim olan ilişkilerle. *Kiralık Konak*'ın batılılaşmış tiplerinden Servet Bey, konaklardan nefret eder, hakkında konuşmaktan büyük haz aldığı “gönlünün son emeli olan Şişli apartmanlarından birine” taşınır. Artık muradına ermiştir; modern bir semtte modern ilişkilerin içindedir. *Zaniyeler, Halas, Sodome ve Gomore* gibi romanlarda apartman, millî kimliklerini ve benliklerini yitirmiş yozlaşmış tiplerin mekânıdır daha çok. Cumhuriyet döneminin de baskın mekânı olan apartmanlar, daha çok mekânsal ayrışma ve lüks ile betimleneceklerdir. *Ankara*'da, *Yenişehir*'deki apartmanların ne kadar lüks ve konforlu olduğu anlatılır. Apartman sakinleri evlerinin dizaynı, eşyaların seçimi konusunda çok titiz davranırlar. Hiçbir satın alma, eşya yenileme ve dizaynı tesadüfen gerçekleşmez; çünkü apartmanla birlikte evin içi de bir gösterge halini almıştır. Eşyalar, ev sahibinin yaşam tarzını ve statüsünü göstermektedir. Bu anlamda ev eşyasının bir “sembolik tüketim” meselesi olduğu söylenebilir. Eşya, ailenin maddi gücünü ortaya koyar (Ayata, 1988, s. 15).

Kimi romancılar ise apartmentı sınıfsal ayrışmanın mekândaki yansıması olarak görür. Apartman ile gecekondü yahut apartman ile ahşap ev karşıtlığı kurulur. Apartman ile gecekondü arasındaki karşıtlık, kimi zaman bir çatışmayı, değerlerin çatışmasını da beraberinde getirir (*Yenişehir*'de *Bir Öğle Vakti*). Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* romanı bir apartmandaki farklı yaşamları, farklı tipleri resmeder. Apartman bir anlamda farklılığı sembolize eder. Tek tip insan değil farklı tiplerden insanların katıldığı sosyal ilişkiler, bir anlamda kentte yerleşmiş farklılığı hatırlatır. Sanki apartman tekdüze olmaması ile kentsel ilişkileri kendinde toplamıştır.

Apartman sorununa paralel bir şekilde ortaya çıkan ve bir anlamda kentteki farklılaşmaya, ötekileşmeye denk düşen bir karakter olan kapıcı da Türk romanında yer alır. Kapıcı ile ev sahipleri arasındaki ilişki, iki ayrı yaşam alanının çizgilerini belirler. Gerek hayata bakış gerekse hayatın sürdürülmesi noktasında kapıcı-apartman halkı karşılaştırılması, belirgin bir ayrışmayı temsil etmektedir. Bu ayrışmaya ilişkin etkili bir hikâye anlatan *Kumru ile Kumru* romanı, söz konusu meselenin çok yönlü analizi için önemli bir malzeme sunmaktadır.

Gecekondu meselesi kentleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan, kırdan kente göçün meydana getirdiği en önemli sorunlardan biri hâline gelmiştir. Aynı zamanda ülkenin sosyoekonomik alandaki dengesizliğinin sonucunda ortaya çıkan gecekondu olgusu, kentsel ayrışmanın da bir göstergesidir. Çoğunlukla kentin çevresinde yapılan gecekondu, genellikle tek katlı, tek odalı, küçük bir bahçesi olan konutlardır (Keleş, 1984, s. 352). “Kent merkezini çevreleyen gecekondu, bünyesinde barındırdığı düşük gelir grubundaki insanlara, kent tipi yaşam biçiminin veremediği, sosyal ve ekonomik güvenceyi yaratmış olduğu değerler ve normlar dizgesi içindeki ilişkilerle sağlayabilmektedir. Belki de kırsal kesimden taşınmış bulunan akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin yarattığı enformel etkileşim, bu güvencenin kaynağı da olabilmektedir.” (Tatlıdil, 1989, s. 19).

Gecekondu, köy ile kent arasındaki ilişkide kendine bir konum bulmaktadır. Kimi yaklaşımlara göre köy ile kent arasındaki ilişkileri düzenleyen, kentleşme sürecinin önemli aşamalarından biridir. Kente göç edenler için yeni bir yaşam alanı olan gecekondu bölgeleri aynı zamanda benzer kültür kalıplarını paylaşma imkânını da vermektedir. Söz konusu paylaşım, aynı yöreden, ilçeden veya ilden göç eden kimselerin büyük kentlerde bir “kümelenme” meydana getirdiği görülmektedir. Aynı kültürel ortamı paylaşan grupların bir araya gelmeleri hemşehri kümelenmesi ile akraba kümelenmesine neden olmaktadır (Ayata, 1989, s. 102). Bu anlamda gecekondu doğrudan sosyal bir olgu halini almaktadır. “Başını sokacak bir ev” imajına denk düşen gecekondu, normal insani yaşam düzleminin altında görülmektedir. Gecekondu genellikle yasal prosedürün dışında yapılar olduğu için beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Hazine arazileri üzerine yapılan gecekondu, her zaman yıkılma korkusunu yaşamaktadır. Yıkım ekipleri sürekli gecekondu üstünde bir tehdit unsuru olarak dolaşmaktadır.

Türk romanında gecekondu olgusunun çok yönlü hikâyesi anlatılmıştır. Gecekonduların ortaya çıkış nedenleri, gecekondu yapısı, gecekondu ve kent arasındaki ilişki ve gecekondu toplumsal profiline ilişkin önemli ipuçları barındıran romanlar, söz konusu olgunun edebiyatçı gözünden değerlendirilmesini ihtiva etmektedir. Gecekondu, kente göçen ve yeterli imkân olmayan insanların barınma sorunlarına paralel bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak bir çözüm olarak gözüксе de gecekondu sürekli

sorun alanı olmuştur. Ortaya çıkışından itibaren bir yığın sorun gecekondunun etrafının sarmıştır. Özellikle yapım aşamasında yerel yönetim ve kente yerleşmiş değişik güç odaklarıyla mücadele, yıkımlar hâlâ gündemde olan problemlerdir. Yıkım korkusu, yıkım ekipleri, rüşvet ve benzeri sorunlar gecekondunun sorununa eklenmiştir. Bundan dolayı “Keser sesleri korkak, keser sesleri çekingen... Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir keser, dünyanın hiçbir yerindeki hiçbir keresteye böylesine çekingen inemez.” [Gurbet Kuşları] (Kemal, 1995, s. 350).

Barınma sorununun yanında kültür meselesi olarak da öne çıkan gecekondular, belli bir yaşam tarzını temsil etmektedir. ‘Gecekondunun sayısı yüksek ve hayat seviyesi düşük’ bir bölge, muhiti [Tehlikeli Oyunlar] (Atay, 2000, s. 29) temsil eden bu bölgeler, kendine ait insan ilişkileri, kimlik kalıpları ve yaşam alanı oluşturmuştur. Yabancı bir ortam olan kette insan, kendi kültürel yapısına yakın olanları aramaktadır. Hemşehri yahut akrabalar bu anlamda kentte yeni göçen kişi için kültürel paylaşımı da ifade etmektedir. Kültür varlığı olan insan, bir şekilde kültürünü devam ettirmek zorundadır. Yahut kültürünü değiştirerek var olan yapıya uymak durumundadır. Dolayısıyla kültür gecekondunun meselesinin ikinci önemli sorunu olmaktadır.

Türk romanının ev anlatısında yeni zamanların ev biçimleri de yer bulabilmektedir. Özellikle kentsel dönüşüm ve kentsel ayrışma süreçleri yeni ev biçimlerinin ve yeni yaşam tarzlarının ortaya çıkmasına yol açar. Böylesi bir gelişme roman dünyasına yansır ve mekânsal ayrışma anlatısı romana yerleşir. Son yıllarda bir tür kentsel ayrışma örneği oluşturan ve zengin gettoları, kapalı yerleşmeler, kapalı cemaatler gibi pek çok adla isimlendirilen güvenli siteleri, kent ilişkilerinde yeni bir olgu olarak dikkatleri çekmektedir. Zenginleşmenin, seçkinleşmenin, statü elde etmenin beraberinde getirdiği bu tür kentsel ayrışma, diğer yerleşim yerlerinden, mahalleden, sokaktan, değişik semtlerden kendini izole etmekte, duvarlarla, kapılarla kendini ayırmaktadır. Burjuva ve yeni seçkinlerin yerleştiği bu tip yerler, kenti bir kaos ortamına benzetmektedir (Alver, 2013). Genelde kentlerin dış bölgelerinde, çeperlerinde inşa edilen güvenli sitelere çekilen kentin eski sahipleri (Laçiner, 2002, s. 67), yeni bir kentsel ayrışmanın başlatıcıları olur. Bununla birlikte stüdyo daireler, rezidanslar, gökdelenler hem kentin yeniden biçimlenmesinde hem de kentsel dönüşüm ve kentsel ayrışma bağlamında dikkat çeken örneklerdir.

Tahsin Yücel, *Gökdelen* romanında İstanbul’un gökdelenleşme ve büyük bir değişim geçirmesini ütopyik bir dille ele alır. Baştan sona yeniden inşa edilen İstanbul, bir gökdelen şehridir. Gökdelen, bu yeni kentin ana imgesidir; bir sembol, simge ve silüettir. “Hepsi aynı biçimde, aynı yükseklikte gökdelenlerden oluşan bir kent, gökdelenlerin tek farkı numaraları olacak, bir de renkleri. Bir düşün, her yer tıpkısının aynı, her yer eşit, evet, eşit, dolayısıyla sokaklar da. Böylesi Amerika’da bile yok. İstanbul New York’u geçecek böylece, çağının kenti olacak” [Gökdelen] (Yücel, s. 191). So-

kak adları yerine numara kullanılan; bütün engebelerin kaldırıp düzleştirildiği, eski düzenin tüm kalıntılarının, örneğin mahalle ve komşuluğun ortadan kaldırıldığı, yok-sulların kent dışına sürüldüğü bir yeni kent haline gelen İstanbul, yeni küresel sürecin olumsuzluklarından etkilenir. Hem biçimsel açıdan hem de toplumsal yapı bakımın-dan büyük dönüşüme uğrar. Benzer şekilde Ömer Ayhan (2015) ise *Öldüren Şehir* romanında özellikle Gökkafes örneğinde İstanbul'un çirkinleştirilmesini eleştirel bir şekilde dile getirir. Ezici kütleyle bu yapılan insanın da insicamını bozar ve ahlaki çürümenin birer simgesi hâline gelir.

Kentte İnsan Hâlleri

Kent, karmaşık hâliyle insan ilişkilerine, insan hayatına doğrudan yansımaktadır. Farklı ve kendine özgü yapısı, yaşam koşulları, yaşam tarzı oluşturan kent, kentsel ilişki içinde yer alan insanlara da belli kalıpları sunmakta ve dayatmaktadır. Kent bu yönüyle insan hayatına müdahale edip bu hayatı biçimlendirmeye, dönüştürmeye girişmektedir. Kenti modernizm bağlamında değerlendiren Berman'ın (1994) tespitleri de göstermiştir ki kent aynı zamanda yenileşmeyi ve modernizmi temsil etmektedir. Bu açıdan kent bir mekânsal boyut olarak aynı zamanda çeşitli insan hâllerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. "Toplumsal yaşamın canlılığının ve durgunluğunun, hız-lılığının ve donmuşluğunun, zenginliğinin ve yoksulluğunun, neşesinin ve kederinin en açık biçimde gözlenebildiği bir yer" (Oktay, 2002, s. 23) olan kent, köy veya ka-saba ilişkilerinden farklı bir iletişim ağını hayata geçirmektedir.

Kent, öncelikle bir kültür ve kimlik ortamıdır. Kent imgesi, her kentin kimliği, kültürü ve yapısını gösterir. Her kentin kendine özgü kültürü, içinde yaşayan insanların benimsediği, benimsemeye çalıştığı bir kimliği vardır. Daha doğrusu kent, insana kültür ve kimlik aşılır. Bu anlamda kentler birbirinden farklılaşabilir. Kentin kültür ve kimlik sunması kenti var eden değerler üzerinden gerçekleşir. Kent sahiplenmiş olduğu kimi değerleri güçlü kılar ve gelenek temelinde uzun yıllar yaşamasına imkân tanır. Kentin yaşayanı o kültür ve kimlik unsurlarını içselleştirerek bu unsurlar paralelinde bir hayat sürdürmeye çalışır. Kent, kültür ve kimlik açısından bir biçimlenme sahasıdır. Bu açıdan kentsel değişim/dönüşüm doğrudan kültür ve kimlik unsurlarının da değişmesine yol açmaktadır (Sarıbay, 2002, s. 37). Kente yeni gelen, göç eden ise söz konusu kültür ve kimlik yapısına uymak durumunda kalmaktadır. Hem edebi metinlerde hem de bilimsel araştırmalarda sıklıkla bahsedilen "İstanbulluk" böyle-si bir kültür ve kimlik yapısına işaret etmektedir. Bu açıdan her kentin kendine özgü bir kültür ve kimlik ortamı olduğu söylenebilir.

Kentin bir kültür ve kimlik unsuru oluşu, Türk romanının da ana izleklerinden biri olmuştur. Kent, içinde yaşayan insanın ruh hâline doğrudan yansımakta, insanın ken-dini konumlandırmasında işlevsel bir rolü üstlenmektedir. Kişi kendini tanımlarken kendine bir yer/zemin bulurken kenti referans kaynağı olarak görmektedir. Kent ile

insan arasında bir ünsiyet, yakınlık yahut zıtlık ve uzaklık meydana gelmektedir. Kent, kendine özgü bir dil oluşturmaktadır. Her kentin kendine ait bir dili bulunmaktadır. Kentte yaşamak, kentle konuşmak bir anlamda o dili çözmek demektir, o dile aşına kılınmak demektir. İstanbul'a bağlılığı ile temayüz eden kahraman, Ankara için "burada adeta muallakta duruyorum. Hiçbir tarafımdan toprağa dokunamıyorum. Bu ağaçlar, bu taşlarla benim aramda öyle bir uzaklık var ki bir türlü geçip onlara yetişemiyorum" demektir. Oysa aynı kişi "İstanbul'da her taraf konuşur. Her taraf, size bir şey söyler. Sanki, taşı toprağı canlı gibidir." [Ankara] (Karaosmanoğlu, 2000, s. 87) diye konuşmaktadır. Bir kentle hemhal olmak, onu içselleştirmek, onun diline aşına olmak olasıdır. "Ankara, bizim için emsalsiz bir enerji mektebi olmuştur. Sarp, yalçın ve çetin Ankara, içinde her rahattan mahrum olduğumuz, içinde zahmet, meşakkat çektiğimiz Ankara, bize sabrı, tahammülü ve inkişafımıza engel bütün zıt kuvvetlerle geceli gündüzlü çarpışmayı öğretiyor, sert bir örs gibi irademizi durmaksızın dövüyor" [Ankara] (Karaosmanoğlu, 2000, s. 89). Burada ise bir kentle birlikte bir yol, kader çizme yatmaktadır. *Huzur* romanı da İstanbul ile kendilerini tamamlayan, adlandıran ve kenti bir kimlik unsuru hâline getiren tiplerin en belirgin örneğini oluşturur.

Kent, karmaşık bir yapı olarak farklılaşmanın en üst boyutta yer aldığı bir mekândır. Kenti karakterize eden özelliklere bakıldığında farklılaşmanın zorunlu bir sonuç olduğu görülmektedir. Buna göre kent, yerleşim yerinin büyüklüğü ve yoğunluğu, iş bölümü, dayanışma ve toplumsal farklılaşma unsurlarına dayalı olarak oluşmaktadır (Holton, 1999, s. 184). Kentsel farklılaşmanın temelinde ekonomi kadar sosyokültürel yapı da yer almaktadır. Ekonomik boyutta zengin-fakir ayrışmasının en üst boyutta yaşandığı mekânlardır kentler. Her tabakadan kitleler bulmak mümkündür. Eşitlikten çok farklılaşma, ayrışma kendini göstermektedir. Ekonomik farklılaşmaya bağlı olarak kentlerde belirgin bir şekilde sınıfsal bölünmelerden söz edilebilir. Bir yanda yoksulluk öte yanda zenginlik, kentsel bölünmeyi belirlemektedir. Bölünme sadece soyut düzlemde gerçekleşmemekte aynı zamanda yaşam alanında da karşılığını bulmaktadır. Kent yaşamında zengin-yoksul uçurumu artmakta, her iki sınıfsal yapı da birbirini itmektedir. "Ne diye köyünde tarlasıyla uğraşmaz da gelir İstanbul'u kirletirler? İstanbul sokakları bunlardan, bunların sefaletinden geçilmiyor. Hükümetin yerinde ben olacağım ki bak... Ver nüfus kağıdını nerelisin? Erzurumlu, Vanlı, Bitlisli, Adanalı... Marş geldiğin yere. İstanbul İstanbulluktan çıktı be!" [Gurbet Kuşları] (Kemal, 1995, s. 185).

Kent ortamındaki farklılaşmanın bir diğer boyutu ise sosyokültürel alanda izlenmektedir. Bu ise doğrudan hayat tarzlarının farklılığına dayanmaktadır. Ekonomik ayrışmanın ötesinde hayat görüşü, hayat tarzı ve gündelik hayatın sürdürülmesinde de önemli ayrışmalar gözlenmektedir. Mahalle ve sokak yapılaşmasından ev dizaynına, düğünlerden cenazelere, bayram ziyaretlerinden giyim tarzlarına kadar bütün bir hayatı ele veren ritüeller bağlamında zenginler ile yoksullar arasında önemli farklılıklar belirmektedir. Dolayısıyla hayat tarzları alanında önemli bir ayrışma kent ortamında gerçekleşmektedir.

Kent, ekonomik ilişkilerin tamamen rasyonel bir şekilde işlediği bir yaşam alanıdır. Kenti çekip çeviren ekonomi, belli kurallar çerçevesinde işlemekte ve insanların da bu kurallara uyması beklenmektedir. İlginç olan bir husus şudur ki; romanlarda genelde kent ekonomik açıdan hatır gönül işlerinin olmadığı bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Kentte herkes kendi işinin ve çıkarının sonucuna kilitlenmiş durumdadır. Aslolan işlerdir dolayısıyla kırsal ilişkilerin hükmü kalmamıştır. “Mihveri paradır bu dünyanın” (*Gurbet Kuşları*) diyen kahraman bize Simmel’i hatırlatmaktadır adeta. Kente yön veren parasal ilişkiler, yeni bir tüketim alışkanlığını da beraberinde getirmiştir. Son dönemde yaygınlaşan ve yeni bir hayat tarzını dayatan alışveriş merkezleri olgusu, parasal ilişkilerin farklı bir boyutunu ifade etmektedir. Neredeyse kültür, kimlik ve alışkanlıklar düzleminde “kent aynası” olabilecek denli öne çıkan alışveriş merkezleri, tüketim toplumuna yeni ritüeller kazandırmıştır. Alışveriş merkezlerindeki kalabalık, marketlerdeki düzen ve çeşitlilik, türlü türlü yiyecekler taşradan yeni gelen insanın aklını başından almış, onu şaşırtmıştır [Kumru ile Kumru] (Yücel, 2005, s. 123–124).

Kent, merkez-taşra ilişkisinin gözlemlendiği ender ortamlardan biridir. Bu aynı zamanda kentli-köylü ilişkisini de içermektedir. Kentli ile köylüler arasında hem bir çatışma hem de birbirini olumsuzlayan bir bakış açısı hâkimdir. Kentlinin köylüye bakışında mağrur olma ve kibir öndedir. Köylü eleştirisi sınırsızdır. Kentliye göre köylü kaba, kirli/pis, medeniyetten yoksun, hâl ve erkân bilmez bir insandır. Köylü için kentli ise anlayışsız, kendini beğenmiş, paylaşmaktan uzak, cimri, yüksekte bakan bir tiptir. “Büyük şehrin insanının huyuydu bu. Köyünü, kentini bırakıp büyük şehre ekmek için düşmüş yaban bakışlı, bozuk üst başlı, şivesi bozuklarla alay ederler, onları büyük şehre yakışmıyan taraflarından dolayı tefe alırlardı.” [Gurbet Kuşları] (Kemal, 1995, s. 183). “Ne diye köyünde tarlasıyla uğraşmaz da gelir İstanbul’u kirletirler? İstanbul sokakları bunlardan, bunların sefaletinden geçilmiyor!... Çarşıda bunlar, pazarda bunlar, Beyoğlundaki bunlar be! İnsan turistlerden utanıyor.” [Gurbet Kuşları] (Kemal, 1995, s. 185).

Kent bir değişim arenasıdır. Umut ve şüphenin bir arada bulunduğu yerdir. Hem umuttur; düşlerin gerçekteleceği ender yerdir. Zenginlik, bilgi, görgü anlamında insanın kendini geliştireceği en önemli mekânlar olan ketler, bir zihniyet değişmesini de beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı “taşı toprağı altın” diye bilinen kentlere akın başlamıştır. Kimi ekmek parası, kimi eğitim, kimi başka nedenlerle kente göçmüştür. Türk romanında farklı nedenlerle büyük şehirlere akın etmiş insanlara ait sayısız hikâye bulmak mümkün. Aynı zamanda çoğu taşralının gözünde kent (özelde büyük şehir) olumsuz nitelikleriyle öne çıkmaktadır. Buna göre kent, bozucu ve dönüştürücüdür. Ahlak, din, gelenek gibi temel kategorileri dönüştüren, anlayışları değiştiren, yeni bir hayat tarzı dayatarak değişimi gerçekteleştiren bir düzlemdir. Kente şüphe ile bakılır. Korkulur kentten. İnsanı yutan, insanı öğüten bir yerdir kent. Yabancı bir diyar olması-

nın yanında başka bir hayatı barındırıyor olmasından ötürü kent, kimi zaman düşmanlaştırılır. Burjuva Tuna hanımın rehberliğinde köylü kimliğini tamamen değiştirmeye girişen Kumru, gerek bedensel gerekse sosyal ilişkiler anlamında bir şehirli (İstanbullu) olmak için ne gerekiyorsa onu yapmaktan çekinmemektedir. Köyden çıkan, bir kapıcı hanımı olan kişi kısa zamanda “ekstra hanım” olabilmektedir (*Kumru ile Kumru*). Kent bu anlamda büyük bir dönüştürücü güç de olabilmektedir.

Kentleşme süreci, gerek mekân gerek toplumsal ilişkiler bağlamında bir dizi yeni sorunu da beraberinde getirmektedir. Yerleşme, gündelik hayatı sürdürebilme, belli toplumsal ilişkilere katılma gibi çok temel meseleler, kentleşme ve göç ile birlikte gün yüzüne çıkmaktadır. Bu hâliyle kentleşmenin, kentli olmanın yeni bir düzlem olduğu rahatlıkla söylenebilir. Elbette sancılı bir süreç olan kentleşme, yaşam tarzlarının yönelimini ve akışını da doğrudan etkilemektedir.

Kent, insan hâllerinin birçoğunun derinlemesine yaşandığı mekânsal düzlemdir. Yalnızlık, dostluk, birliktelik, korku, endişe, paylaşım gibi insani durumlar kent insanını etkiler. Kentte en çok yalnızlık hüküm sürmektedir. Toplumsal çözülme ve kimlik bunalımı/kaybı, kentsel ortamların çarpıcı göstergelerinden biridir. Kalabalık içinde yalnızlık, sanki kent ortamının bir boyutunu dramatik bir şekilde temsil etmektedir. İnsandan geçilmeyen bir ortamda insanın kendisini yapayalnız, bağlantısız, unutulmuş hissetmesi kentleşmenin üzerinde durulması gereken bir sonucudur. Buna bağlı olarak toplumun çözülmesi, toplumsalın değerinin kaybolması, kimlik sorunlarının ortaya çıkmasına yol açar ve kişi “arada kalmış” bir insan psikolojisine bürünür. Ancak cemaat, hemşerilik gibi yaşam düzlemlerinin kentsel ilişkilerde kendine yer bulduğu da bir gerçektir.

Kent ilişkilerinde öne çıkan bir husus olan hemşerilik romanlarda sıkça işlenir. Aynı il, ilçe yahut köyden göç eden kişiler kentte var olma adına bazı girişimler başlatmışlardır. Dernek, vakıf gibi sivil toplum örgütleri kurarak kendi kimliklerini sürdürme ve varlıklarını devam ettirme yoluna gitmişlerdir. Hemşerilik kurumu, kentte memleket özelinde insanlara kimlik ve bağlanma imkânı sunmuştur. Kentte yalnızlaşan, toplumsal ilişkilerinden kopan kişiler için hemşerilik, yeni bir bağ olmuştur. Hemşeriliğe dayalı enformel ilişki ağları, göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak ev ve çalışacak iş bulmaya kadar her alanda birincil sayılan ilişkiler türünü içerir. Aynı coğrafi yere ait olmadan doğan karşılıklı güven, hemşerilik ilişkilerinin de temelini oluşturmuştur (Kurtoğlu, 2005). Kapıcı Haydar, hemşerisi sayesinde iş bulur, çevresinde bir saygınlık elde eder (*Kumru ile Kumru*). İflahsızın Memmed’in, akrabası Gafur’u koca İstanbul’da ısrarla araması ve ilk onun yanına varması boşuna değildir (*Gurbet Kuşları*). Çünkü hemşehri, gurbete çıkanın tutunacağı güçlü bir bağıdır.

Sonuç

Kent romanın bitmez tükenmez bir kaynağıdır. Kentsel mekânı ve kent insanının tüm hâllerini ayrıntılı bir şekilde anlatan roman dünyası, kentın sosyolojik analizine dönük bir işlevi de yerine getirmektedir. Kentteki hayatları anlatan roman, toplumsal yapı ve toplumsal değişmenin değişik yön ve yönelimlerini açığa çıkaran temel bir kaynak hâline gelmektedir. Bu anlamda roman okumanın toplumsal hayata tanıklık etmek olduğu söylenebilir. Toplumsal hayatın bir başka tanıklığı olan sosyoloji, roman dünyasında öne çıkan hayatlardan kimi örnekler alıp analizini güçlendirebilir. Dolayısıyla önündeki devasa kaynağı toplum çözümlemesinde kullanabilir.

Bildirimler

- Bu makalede çıkar çatışması olmadığı bildirilmiştir.
- Yazar, bu çalışma için finansal destek almamıştır.

A Brief Glance at the Relationship of Urban Spaces and Social Change on Turkish Novels*

Köksal Alver¹

Abstract: The relationship of novels and cities is quite deep because novels are heavily interested in urban life. The view is common that urban life and urban social processes have impacted the birth of the novel. The concepts of individuality, bourgeoisie, modernity, urbanization, and modernization have been cited in different contexts with the birth of the novel as a new literary genre. Therefore, talking about the novel means to mention the city and urban relations in a sense. Cities are a never-ending, inexhaustible resource for novels. The world of the novel, which describes in detail all conditions of urban spaces and people, also fulfills a function directed at urban social analysis. Novels narrating about lives in the city have become a basic resource for revealing the different directions and orientations of social structure and social change. In this sense, reading novels can be stated as bearing witness too social life. Sociology, being another testimonial of social life, can take some samples from the lives that come forth in the world of novels and strengthen analyses. Therefore, sociology can use the novels in front of it as a colossal resource in social analyses.

Keywords: modernization • sociology of literature • cities of the novel • Turk novels • urban culture

* This is an extended abstract of the paper entitled “Türk romanında kentsel mekânlar ve toplumsal değişme ilişkisine kısa bir bakış” published in *Toplumsal Değişim*.

1 **Correspondence:** Köksal Alver (Prof.), Department of Sociology, Istanbul University, İstanbul Turkey. Email: koksal.alver@istanbul.edu.tr

To cite this article: Alver, K. (2019). Türk romanında kentsel mekânlar ve toplumsal değişme ilişkisine kısa bir bakış [A brief glance at the relationship of urban spaces and social change on Turkish novels]. *Toplumsal Değişim*, 1, 121–139.

The relationship of cities and novels is rather deep due to novels having a predominant interest in urban life. The opinion that urban life and urban social processes have been impactful on the birth of the novel is widespread. The concepts of individuality, bourgeoisie, modernity, urbanization, and modernization have been cited in a different context together with the birth of the novel as a new literary genre. Therefore, talking about the novel means, in a sense, talking about the city and urban relations.

City life's wealth, diversity, and instance of thousands of types that demolish being the only case present the novelist with various stories. The novelist has made note that the pomp and disorder of modern life can only be followed in the city. Novelists attempt to describe different worlds, lives, and conditions in novels with a new world, thus trying to hold the mirror to society and cities through novels. For whatever reason, the city obviously attracts the novelist like a magnet. The city becomes the compulsory destination of the novelist.

The city-novel relationship covers the behavior of urbanity and the forms of urban life. The states of the city reflect moment by moment in the novel. The city affects, defines, and shapes people through its properties of being a living area and life style. Many issues that restrict city people, such as the different lives of people who belong to different social bases, wealth-poverty levels, loneliness, tragedies, social conflict, compromise and contradictions, crowds, freedoms, and monetary relations, provide significant contributions to the novelist's story base.

The world in the novel can be said to want to choose the city itself as the stage and paint the city and its people. The novel, which narrates the city through multiple aspects, presents the city first as a character. A type of presence can thus be mentioned, the *cities of the novel*. The city becomes the novel's hero; the city itself is described personally. Being the hero of the novel, the city transforms beyond being a location to a metaphor. Here the city corresponds to the lives loaded with many more specific qualities and portrayed through clear images. Cities are described as they are mentioned, a vigorous lively existence. The city here is not a stage; it is directly the character and actor and has its story. The city turns into a character or type.

Istanbul, beyond being more than a locale and a city, is an actor. Istanbul is a character in novels like *A Mind at Peace* (Tanpınar, 1986) and *Fatih-Harbiye* (Safa, 2000). Istanbul is practically the soul of the works of Abdülhak Şinasi, as if nothing but Istanbul is meant to be described. In *Ankara*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu (2000) doesn't stop describing the new capital from district to district and region to region. The transition between the old and new Ankaras, or the tension, unfolds in front of the eyes. In the novel *Noontime in Yenişehir*, Sevgi Soysal (2003) again has the reader confront Ankara as a character. In the history of the world of novels, Andrey Bely, Robert Musil, and Alfred Döblin have each respectively brought Petersburg, Vienna, and Berlin to the literary world as cities of the novel.

Another situation featured in the relationship of novels and cities is the relationship of human conditions with urban locales. Locale, as an indispensable element, determines the dimensions of the urban narrative. The city's geographical position and environmental and natural properties are the locales that are put forward in the flow of the story. Alongside this, the urban locales are narrated as a living area in a way that will strengthen the story. Therefore, the locale is the force of the story. Almost all locales featured at the urban level participate in the story. Homes, religious locales, hospitals, parks, bus stations, coffeehouses, entertainment places, bakeries, shops, malls, residential areas, neighborhoods, streets, and avenues have each become stages that practically show the reader around. Novels both realize the depiction of locales and establish the local-human-society connection. The novel, narrating locales as elements not independent of people or society, thus spreads the thin relationship between urban locales and urban life in front of the eyes.

Novels perform their urban narrative over neighborhoods and districts. In particular, the narrative of a neighborhood or comparison of two neighborhoods is a considerably remarkable issue. In this case, novels that attribute a certain cultural texture or identity in the neighborhood try to directly establish the link between that neighborhood and the people. Every neighborhood has its own unique lifestyle, perspective, and culture that it produces; therefore it has an identity that imperceptibly inoculates itself on the people. Just like cities, neighborhoods also gain the quality of a symbol in this case. Neighborhoods are recognized through their associations. Neighborhoods at the same time also draw the interest of the novel as one of the typical views of spatial separation and discrimination in the city. Some neighborhoods and districts may represent the segregation of urban people.

In *Fatih-Harbiye*, a detailed comparison is made of Istanbul's various neighborhoods. In the particular comparison between the Fatih and Beyoğlu districts, the general structure, people, social relations, and locales of the neighborhoods are evaluated. According to this, Fatih is depicted through the people who come and sit in front of the coffeehouses, shops, and restaurants in the center to look at the past and through the miserable state of the shops. Beyoğlu, meanwhile located across from Fatih, is portrayed as having pleasure, as the locale of people. Here the shops and storefronts are practically like flowers.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu's novel *Ankara* makes a kind of neighborhood narrative by prominently emphasizing the difference between the old and new Ankaras. Significant differences exist between Yenisehir, a neighborhood where the newly emerged bourgeois reside, with the neighborhoods of the old Ankara. The city is in a sense divided and segregated. Social practices are also changing together with spatial segregation. Two different lifestyles start to prevail in the same city and even between to nearby neighborhoods.

Together with neighborhoods and districts, novels aimed at homes, which are more a micro-living area, portray the home as a world in and of itself. Novels give a special importance to homes. The main reason for this is that the home forms the most simplest locale that reflects the changing society. The apartments, mansions, villas, shacks, pavilions, waterside homes, detached homes, and secured sites signify the differentiation in life styles in a sense. Each locale leads to the formation of a lifestyle and culture distinct in itself. The experienced locale defines life; therefore the locale bears the clues related to life.

Cities are a never-ending, inexhaustible resource for novels. The world of the novel that narrates in detail all aspects of the urban locales and people also fulfills a function aimed at the sociological analysis of cities. Novels that narrate lives in the city become a basic resource that exposes the different directions and orientations of the social structure and social change. In this sense, novels can be said to be witnesses to social life. Sociology, being another witness to social life, can take some samples from the lives portrayed in the world of novels and strengthen analyses. Therefore, sociology can use the colossal supply in front of it in social analyses.

Acknowledgements

- The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.
- The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Alver, K. (2013). *Siteril hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Atay, O. (2000). *Tehlikeli oyunlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayata, S. (1988). Kentsel orta sınıf ailelerde statü yarışması ve salon kullanımı. *Toplum ve Bilim*, 42(Yaz), 27–42.
- Ayata, S. (1989). Toplumsal çevre olarak gecekondü ve apartman. *Toplum ve Bilim*, 46/47, 101–127.
- Ayhan, Ö. (2015). *Öldüren şehir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berman, M. (1994). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elçi, H. İ. (2003). *Roman ve mekân*. İstanbul: Arma Yayınları.
- Esendal, M. Ş. (2000). *Ayaşlı ile kiracıları*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Morali, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hills, R. (2002). Mekân. H. Çakır (Haz.), *Öykü sanatı* içinde (s. 249–254). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Hisar, A. Ş. (1996). *Çamlıcadaki eniştemiz*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Holton, R. J. (1999). *Kentler, kapitalizm ve uygarlık* (R. Keleş, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Karaosmanoğlu, Y. K. (2000). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keleş, R. (1984). *Kentleşme ve konut politikası*. Ankara: AÜ SBF.
- Kemal, O. (1995). *Gurbet kuşları*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1998). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Kurtoğlu, A. (2005). Mekânsal bir olgu olarak hemşehrilik ve bir hemşehrilik mekânı olarak dernekler. *European Journal of Turkish Studies*, 2. <https://journals.openedition.org/ejts/375> adresinden edinilmiştir.
- Laçiner, Ö. (2002). Kentlerin dönüşümü ve yeni kentlilik bilinci. F. Yıldırım (Ed.), *Kentte birlikte yaşamak* içinde. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Namık Kemal. (1988). *İntibah*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Oktay, A. (2002). *Metropol ve imgelem*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pamuk, O. (2003). *Cevdet Bey ve oğulları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Safa, P. (2000). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2002). Kent: Modernleşme ile postmodernleşme arasındaki köprü. F. Yıldırım (Ed.), *Kentte birlikte yaşamak* içinde. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Sennett, R. (1996). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (1999). *Gözün vicdanı* (S. Sertabiboğlu ve C. Kurultay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Soysal, S. (2003). *Yenişehir 'de bir öğle vakti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1986). *Huzur*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tatlıdil, E. (1989). *Kentleşme ve gecekondu*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Turan, G. (1996). Roman kentler. *Cogito*, 8(Yaz), 215–218.
- Türkeş, Ö. (2005). Milenyum çağı insanları. *Toplum ve Bilim*, 104, 73–91.
- Yücel, T. (2005). *Kumru ile Kumru*. İstanbul: Can Yayınları.
- Yücel, T. (2010). *Gökdelen*. İstanbul: Can Yayınları.